

Kétfrontos küzdelem – A szociáldemokraták és a Tanácsköztársaság emlékezete

18

A Tanácsköztársaság 1919. augusztus 1-jei összeomlásával úgy tűnt, hogy a magyar munkásmozgalom is elvesztette a maga mohácsi csatáját. Azzal, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetői úgy döntöttek, egyesülnek a Kommunisták Magyarországi Pártjával, és kikiáltják a proletárdiktatúrát a katonai, politikai, társadalmi és gazdasági összeomlás küszöbén, 1919. március 21-én, a hazai munkásmozgalom fél évszázados eredményeit kockáztatták. „Mindent vagy semmit” játszva minden hitelüket föltették a pirosra, remélve, hogy valóban forradalmi hullám söpör végig a tőkés országokon. A világforradalom azonban elmaradt, a proletárdiktatúrát katonailag leverte az antant, mielőtt lassan, de biztosan a gazdasági blokád fojtotta volna meg, hiszen Magyarország nem Oroszország volt, ahol bármeddig hátrálni lehetett.

1919 augusztusában a legtekinélyesebb magyar munkásvezérek kivétel nélkül emigrációba kényszerültek, a kommünt rövidebb-hosszabb ideig támogató értelmiségiek, a magyar nemzet legjobbjai pedig jobban tették, ha a zaklatások elől visszavonulnak, de legtöbbször persze utánuk nyúltak. Móricz Zsigmondot hátracsavart kézzel vezették el az otthonából, meghur-

colását aztán a *Légy jó mindhalálig* című 1920-as, duplafenekű regényében örökítette meg. Az igen bátor író is csak egy debreceni kiskamasz történetébe csomagolva mert írni az ellenforradalmi berendezkedés embertelenségéről.¹ A korabeli sötét helyzetet talán senki se foglalta össze annyira érzékletesen, mint Jászi Oszkár az 1920-ban, Bécsben kiadott *Magyar kálvária – magyar föltámadás* című memoárjában: „Magyarország ma egy olyan lényhez hasonló, akinek agyát részben kiirtották: öntudata elhomályosult, az intelligenciát alacsonyabb reflextevékenységek szorították ki. A legsekélyebb nacionalizmus, a megbődült antiszemitizmus, a sovinizmus ideológiája lepte el azt a közéletet, mely az utolsó tíz-húsz évben mégiscsak a nyugati eszmék hatására orientálódott.”²

A Tanácsköztársaság diktatúrája kompromittálta a magyar baloldal korábbi demokratikus követeléseit, a vörösteror beszennyezte a földi megváltásról szóló ígéreteket, és a progresszív értelmiség meghason-

¹ L. Csunderlik Péter: *A Tanácsköztársaság ábrázolása Horthy-kori regényekben*. Múltunk, 2022/2., 124–169.

² Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. Szerk.: Veres András. Az előszót írta: Erényi Tibor. Budapest, Magyar Hírlap Könyvek, 1989, 157.

lott. 1919 őszére a magyar munkásmozgalom elvesztette legjobb képességű vezetőit, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt politikusainak Magyarországon maradt másod-, de inkább harmadvonala pedig úgy döntött, hogy a párt a tomboló fehérterror miatt bojkotálja az 1920. januári választást. De amíg erről nem született döntés, a hazai ellenforradalmi röpiratokban az itthon maradt mérsékelt szociáldemokratákat jobban támadták, mint az Ausztriába távozó kommunistákat. Ennek a nem túl hosszú életű, MSZDP-t támadó iránynak mintaadó műve Bergendy Szilveszter *Tatárjárás után* című, 1919 őszén megjelent röpirata.³ Ez a Tanácsköztársaság történetének egy olyan elbeszélését igyekezett ki-munkálni, amely azt demonstrálja, hogy nem volt lényegi különbség a legmérsékeltőbb szociáldemokrata pártvezetők és Kun Béla céljai és szándékai között. Ez volt az 1920-as népbiztosperben elmondott vádbeszéd legfőbb üzenete is, amely azt próbálta bebizonyítani, hogy az elmenekült Kun Béla és kommunista társai nem bűnösebbek, mint azok a kevésbé ismert és félt szociáldemokrata politikusok, akiket sikerült a vádlottak padjára ültetni. Hogy Aczél Imre főügyész-helyettes vádbeszédjének konklúzióját idézzem: „Hallottunk itt olyan kijelentést, hogy a vádlottak bűnössége mellett nincs bizonyíték. Ha ez igaz, akkor fel kell őket menteni; és

³ Az 1919 utáni ellenforradalmi röpirat-irodalomról l. Csunderlik Péter: *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában.* Budapest, Napvilág, 2019.

fel kell hívni Kun Bélát és külföldön tartózkodó cinkostársait, hogy térjenek ide vissza. Nyugodtan visszajöhetnek, mert velük szemben se áll rendelkezésemre több bizonyíték.”⁴

Innen kellett újraszerveznie magát az MSZDP-nek, amely 1919 után kétfrontos küzdelemre kényszerült: egyszerre kellett elhatárolnia magát a Tanácsköztársaságtól, amit az ellenforradalmi propaganda a magyar történelem mélypontjaként mutatott be, és ugyanakkor kellett bírálnia a Horthy-rendszert. Az 1919-es katasztróféért azokat a kommunistákat tették felelőssé a párt itthon maradt politikusai, akik radikális és megalapozatlan cselekedeteikkel diszkreditálták a szociáldemokraták törekvéseit – hazug önfelmentés volt ez, hiszen a szociáldemokraták legalább annyira voltak cinkosok, mint áldozatok: a proletárdiktatúra 1919. március 21-i kikiáltásának egyik oka éppen az volt, hogy az 1919 tavaszára túlhatalommal bíró szociáldemokratáknak már csak vesztenivalójuk lett a nagy sokára végre kiírt, közelgő választáson. A szélsőbaloldali kommunisták bírálata mellett – ez az egyik front – jobb felé hadakozva az ellenforradalmi rendszer vezetőit pedig arra figyelmeztették a szociáldemokraták, hogy amennyiben nem folytatnak mérsékeltőbb politikát, és nem állítják le a fehérterrort, akkor egy újabb forradalom törhet ki – miképp azt a kommunisták szerették volna.

⁴ Dr. Aczél Imre kir. főügyész-helyettes vádbeszéde 1920. november 3-án és 4-én a bolsevik népbiztosok bűnperének főtárgyalásán. Budapest, a „Centrum” szervezet jegyzetosztálya, 1921, 79.

A kommunista emigrációban Kun Béla ugyanis kiadta az önsorsrontó jelszót, hogy „előre a második magyar Tanácsköztársaságért”, és a kommunista pamfletekben a gyáva szociáldemokratákkal fuzionálást tették felelőssé a bukásért. A kommunista szépirodalmi művekben, mint Illés Béla *Ég a Tisza* című 1929-es vagy Kiss Lajos *Vörös város* című 1931-es regényében pedig igen sötét képet rajzoltak a kövér, munkásáruló, a bukás után a fehérterroristákkal is kollaboráló „szocdemekről”, és csak egy fokkal korrektebben jár el Lengyel József a *Visegrádi utca* című 1932-es riportregényében. A Tanácsköztársaság kommunista vagy szociáldemokratából kommunistává lett résztvevőinek 1919 után Ausztriában vagy Németországban megjelentetett értelmezései – mint amilyen Kun Bélának a Kolozsváry Balázs álnéven 1920-ban megjelentetett *Forradalomról forradalomra* című iránymutató könyvecskéje vagy Szántó Bélának *A magyarországi proletariátus osztályharca és diktatúrája* című, ugyanebben az évben megjelentetett füzetje volt – sokáig csak a *Népszavában* közölt bíráló ismertetéseken keresztül juthattak el a magyar közvéleményhez.

Az itthon maradt, a Horthy-rendszer (a szakirodalomban teret nyerő Bethlen-rendszer kifejezés helyett maradok a hagyományos, elsőre azonosítható Horthy-rendszer használatánál) keretei közé szorított szociáldemokraták „munkásellenesnek” tartották a „második Tanácsköztársaság” követelését, a proletárforradalom kirobbantására irányuló kommunista törekvéseket. Az irreális célok követése

helyett az MSZDP vezetője, a párt jobbszárnyához tartozó Peyer Károly megkötötte Bethlen Istvánnal 1921-ben a hírhedt „Bethlen–Peyer-paktumot”, amit a „paktum” kifejezés terheltsége miatt szakmailag korrektebb „megállapodásnak” nevezni. Az annyit bírált kompromisszummal a szociáldemokraták lemondtak a tömegsztrájkok szervezéséről, és elfogadták a Horthy-rendszer kereteit, cserébe ha korlátozottan is, de engedélyezték nekik a szakszervezetek újraszervezését, és a hatalom felhagyott a baloldali politikusok üldözésével.

A szociáldemokraták kétfrontos emlékezetpolitikai küzdelmének bemutatásához azokat a megemlékezéseket választottam elemzendő forrásul, amelyeket a Tanácsköztársaság kikiáltásának és bukásának évfordulóin publikáltak a *Népszavában*. Nem árt nyomatékosítani, hogy a Horthy kori napilapok újságírói egy keretek közé zárt, korlátozott diszkurzív térben szólalhattak meg. Sipos Balázs „te-kintélyelvű nyilvánosságról”, 1938 után pedig egyenesen diktatórikus nyilvánosságról beszél a Horthy kori médiaviszonyok kapcsán a *Sajtó és hatalom viszonya a Horthy-korszakban* című 2011-es könyvében.

1919 novemberéig román katonai cenzúra létezett, a megszállók távozásával különböző cenzúrahatóságok léptek a helyébe: a Nemzeti Hadsereg Fővezérségének sajtóosztálya, a Sajtóellenőrző Miniszterközi Bizottság (1920 októberétől Miniszterközi Sajtótájékoztató Bizottság), a Miniszterelnökség és az ügyészség sajtóosztályai. A cenzúra előzetes, illetve utólagos

volt: például minden időszaki kiadványból „sajtórendészeti köteles példányt” kellett benyújtani az ügyészségnek, és csak három órával később kezdhették meg az adott szám terjesztését, aztán pedig utólag, gyakran tiltottak el a postai szállítástól lapokat. De a Horthy-korszakban eleve miniszterelnöki engedélyhez kötötték az időszaki lapok indítását, márpedig az engedélyezés ideológiai-politikai szempontok szerint történt. A baloldali sajtómunkásokat különös ellenérezés övezte a Károlyi-kormányban játszott szerepük miatt, amikor a Tisza-rendszer ellenzéki lapjainak vezető munkatársai, ismert riporterrei kormányzati pozícióba kerültek a radikális, de csak átmenetinek bizonyuló elitváltással.⁵ Őket egy egész kiadvány támadta *A vesztegető forradalom – Politikusok, írók és hírlapírók az országpusztítás szolgálatában* címmel 1919-ben, amely a kommün dögevő „varjai” – vagyis a világháborúban vesztes Magyarországot állítólag fosztogató baloldali politikusok, újságírók és művészek – leleplezési igényével született (a kiadványt jegyző Fehér Armand sikerrel mentette át magát a Horthy-rendszerből a népi demokráciába is, mivel 1948-ban egy *Horthy rablásai és panamáai* című füzet szerzőjeként tűnik fel). Az ellenzéki újságírók és laptulajdonosok támadásával két legyet üthetett egy csapásra az ellenforradalmi elit: bűnbakká tehetette őket az 1918–1919-es forradalmakért, a „megrendszerbeállításukkal” pedig

⁵ Vö. Magyar Lajos: *A magyar forradalom. Élmények a forradalom főhadiszállásán*. Budapest, Athenaeum, 1919.

gyengíthette a nyilvánosság kontrollját.

A *Népszavának* a Magyarországi Szociáldemokrata Párt lapjaként – a betiltást kivéve – szinte minden elképzelhető retorziót el kellett viselnie a Horthy-rendszerben, 1924 novemberétől három és negyed évre eltiltották az utcai árusítását, sajtóperek százait indították ellene. „Ismerjük. Veszedelmes” – jellemezte a csendőrség felügyelője 1921-ben.⁶ Buzinkay Géza kiváló sajtótörténeti összefoglalása szerint az 1920-ban meggyilkolt főszerkesztő, Somogyi Béla halála után „kiemelkedő publicista nem tartozott a szerkesztőségéhez”,⁷ amely állítással vitatkoznom kell, mert például a *Népszava* főmunkatársa volt K. Havas Géza (az Örkény-egypercesből ismert dr. K. H. G.).⁸ De az 1934 és 1939 közti szerkesztő, Mónus Illés teoretikai jelentőségű, magas erkölcsi és kulturális mércét képviselő publicisztikáinak jelentőségét se becsülném alá.

A *Népszava* emlékcikkeit olvasva a szociáldemokraták eltérő, más magyarországi politikai irányzatok képviselőitől eltérő perspektívája abban mutatkozik meg, hogy elsődlegesen a magyar munkásmozgalom múltja, jelene és jövője felől tekintettek a proletárdiktatúra

⁶ Sipos Balázs: *A politikai újságírás mint hivatalos. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében*. Budapest, Napvilág, 2004, 97.

⁷ Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016, 368.

⁸ K. Havas Géza munkásságából áttekintést ad: K. Havas Géza: *Talpra, halottak! Publicisztikai írások, 1937–1944*. Sajtó alá rendezte: Kenedi János. Budapest, Gondolat Könyvkiadó – Nyilvánosság Klub – Századvég Kiadó, 1990.

kikiáltására és bukására. Míg a polgári lapok a magyar történelem, addig a szociáldemokraták a magyar munkásmozgalom „sötét napjának” tartották a proletárdiktatúra 1919. március 21-i kikiáltását, mert annak bukása maga alá temette a szociáldemokrata politikusok harmincéves munkáját, amelyet beárnyékolt, hogy végül a kommunistákkal egyesülve kikiáltották a proletárdiktatúrát, amelynek szociális eredményeit a Horthy kori ellenforradalmi propaganda által óriásivá növesztett vörösterror diszkreditálta. A Horthy kori országos napilapok elbeszélői stratégiái⁹ közül a legérdekesebb az 1919 után egyértelműen defenzívába szorult baloldalt reprezentáló *Népszava* által vívott „kétfrontos” emlékezetpolitikai küzdelem, mivel a szociáldemokratáknak egyszerre kellett támadniuk a bolsevikokat – mint a szocializmus eszméjének hiteltelenítőit – és opponálniuk az ellenforradalmi rendszert.

A Károlyi-kormány tagjait hibáztató jobboldali bűnbakképzéssel szemben a szociáldemokraták azt a nehéz helyzetet hibáztatták az 1920-as, első évfordulós megemlékezésükben, amelyet a forradalmi kormány megörökölt a bukott dualizmus kori, konzervatív-liberális elitől, és amely krízist csak súlyosbított az antant méltánytalan politikája: „Milliókat, milliárdokat kellett odavetni a háborús uzsora torkába, a munkanélküliek segélyezésével, a leszerelt katonák vég-

kielégítésével, a csempészett áruk behozatalával.” A gazdasági összeomlást gátlástalanul kihasználták a kommunisták, akik az értelemhez apelláló szociáldemokratákkal szemben érzelmi politizálást folytattak, hergelték az „iskolázatlan” tömeget, amely újabb és újabb igényekkel állt elő, mint a munkanélküli-segélyek felemelése vagy a leszerelt katonáknak járó végkielégítés: „odaállították a munkásság elé a proletárdiktatúrát, mint olyan orvosszert, amely minden bajjoktól egy csapásra szabadítja meg őket” – ahogy az 1920. március 21-én megjelent *Március 21.* című vezércikkben írták.¹⁰

A proletárdiktatúra kikiáltása szemben állt a szociáldemokrata párt „evolúciós irányzatával”, amely szerint a feudálkapitalista Magyarország még nem volt érett a szocializmusra. Ahogy Garami Ernő kifejtette a *Forrongó Magyarország* című, 1922-es visszaemlékezésében: „lehetetlen, hogy Magyarország a feudális kormányzat világából egyszerre, átugorva minden közbeeső fejlődési fokozatot, olyan társadalmi és állami berendezkedéshez juthasson, amelyben az aránylag amúgy is kisszámú ipari munkásság osztályérdeke és akarata legyen döntő”.¹¹ A kommunistákkal történő kiegyezésről és a pártfúzióról mint a Vix-jegyzék következtében előálló súlyos krízis szinte szükségszerű következményeként értekeztek a *Népszavában*, amely a mérsékelt szociáldemok-

⁹ L. Csunderlik Péter: *Az 1919-es proletárdiktatúra kikiáltásának és bukásának értelmezései a Horthy-kori napilapokban*. Múlt és Jövő, 2023/1., 44–67.

¹⁰ *Március 21.* Népszava, 1920. március 21., 1.

¹¹ Garami Ernő: *Forrongó Magyarország. Emlékezések és tanulmányok*. [Budapest], Primusz Kiadó, 1989, 63.

rata politikusok ellenére valósult meg, akik a nyílt ellenállás helyett inkább félreálltak, mint hogy a válságot tovább mélyítsék a párt megosztásával, és várakozó álláspontra helyezkedtek:

„Ami előrelátható volt, az bekövetkezett. Az a rendszer, amelyet rövidlátó, fanatikus emberek sablonszerűen akartak ráhúzni egy, az előfeltételeket nélkülöző országra, szükségszerűen elbukott. [...] A bolsevizmus a maga romjai alá temette a magyar szocialista munkásság harmincesztendő munkájának, fáradságának minden virágát, de nem temette a szocializmust magát, amelyet megölni, elpusztítani nem lehet. Ami elveszett, az a munkánk eredménye volt csupán; az eszköz, amellyel építettünk, a kezünkben maradt. Dolgos emberek vagyunk, újra kezdjük a munkát. Csüggedés nélkül, zúgolódás nélkül, a régi hévvel és áldozatkészséggel. Tanultunk, drága tandíjat fizetünk, de szociáldemokraták maradtunk¹² – írta a *Népszava* 1920. március 21-én.

A szociáldemokrata lap 1924-es megemlékezésében még határozottabban tették felelőssé az ország összeomlásáért és a kommunisták hatalomra kerüléséért az 1918 előtti politikai elitet: „A proletárdiktatúra eseményeiért ne bennünket feleltessenek örökké, hanem szálljanak magukba, emlékezzenek, hogy miként vitték örült háborújukat a végkimerülésig, miként idézték föl a katonai frontok fölbomlását, miként eresztették útnak a szétbomlott, fegyveres frontseregeket és emlékezzenek arra a gyáva-

ságukra, hogy amikor az országot az anarchia szélére kormányozták, megfutottak és sorsára hagyták a nemzetet. Ez a megfutamodás volt a forrása mindannak, ami történt és a mai lárma és színlelt rettegés nem egyéb, mint a bűntudat hideg verejtéke a felelősségtől féltő arcon.”¹³

Hasonlóképp tettek a *Népszavá-*ban az 1929-es, tizedik évfordulón is: „Az elmúlt tíz esztendő legvakmerőbb bűvészi produkciója a világháború uszítóinak az a mesterkedése, amellyel a saját szörnyű bűneikért másokat akarnak felelősségre vonni. [...] Minden, ami a világháború után következett, a forradalom, a bolsevizmus és az ellenforradalom, azoknak a hitványoknak a vétke, akik a népek tudatlanságát fölhasználva, háborúra uszítottak”¹⁴ – írták a *Tíz év után* című 1929. március 21-i vezércikkben. A *Népszava* évtizedes, nagy ívű megemlékezésének konklúziója szerint a „reakció erőszaka” – vagy például Tisza Istvánnak az 1912. május 23-i „vérvörös csütörtökhöz” vezető erőszakos belpolitikája – volt „a bolsevizmus és a forradalmak magvetője”. Ezért intésként fogalmazták meg a szociáldemokraták, hogy a Bethlen-kormány „újabb katasztrófát fog zúdítani az országra”, ha nem hagy fel az erőszakkal. A „bolsevista demagógia” hatástalanítására ugyanis nem az erőszakot, hanem csakis az általános, egyenlő és titkos választójog bevezetését tartották megoldásnak a szociáldemokraták, amint azt megemlé-

¹² *Március 21.*, i. m.

¹³ *Márciusi ünneplésünk utóhangjai*, *Népszava*, 1924. március 19., 4.

¹⁴ *Tíz év után*. *Népszava*, 1929. március 21., 1.

kezésük végén megfogalmazták.¹⁵ Vagyis látható, hogy a Tanácsköztársaság elrettentő emlékét nemcsak a jobboldal, hanem a baloldal is „eszközserű emlékezetként” (Paul Ricœur) használta a Horthy kori politikai küzdelmekben.

A Tanácsköztársaság bukásának tizedik évfordulójára nemcsak kanonizálódott, hanem ki is üresedett elrettentő kommuniképet azonban egyre kevésbé lehetett forgatni emlékezetpolitikai fegyverként. Az akkor tíz éve elmúlt proletárdiktatúra „rémségeire” emlékezés – és emlékeztetés – vesztett relevanciájából a jelen nehézségei, az 1929-ben kitört nagy gazdasági világválság gondjainak előtérbe kerülése miatt. De már az 1920-as évek elején érzékelhetően csökkent a kommünt rágalmazó kiadványok száma, amely a bolsevizmus magyarországi visszatérésétől való pszichotikus félelem eltűnésével magyarázható. Amikor Mályusz Elemér a kormányzati megrendelésre készült és propagandacélú külföldi megjelentetésre szánt *A vörös emigráció* című mű hazai kiadásával kapcsolatban 1927-ben felkereste Dick Manót, akkor a visszaemlékezései szerint az csak legyintett, hogy egy ilyen típusú munka szerinte már senkit se érdekel, mert még az emigránsok is „már rég elfelejtették, hogy emigránsok voltak”.¹⁶

¹⁵ *Tíz év után*. Népszava, i. m., 2.

¹⁶ Mályusz Elemér: *Visszaemlékezések*. Szerk.: Soós István. Budapest, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021, 221. – Mályusz Elemér hírhedt művének elemzését l. Csunderlik Péter: *A házára árulkodó „vörös emigráció” – Az 1918–1919-es emigránsok lejáratása a Tanácsköztársaság-ellenes propagandában*. Mozgó Világ, 2023/10., 134–142.

Ahogy az 1918–1919-es forradalmakban szerepet vállaló Róbert Oszkár újságíró megfogalmazta a baloldali emigránsokat hazatérésre buzdító, *Weltner Jakabok: Felállni a Hymnusnál! És minden ami a szívedet nyomja* című 1930-as nyílt levelében:

„Most itt volna az idő, már józanodik mindenki. Hiába, mégis tíz esztendő múlt el a kommün örülete óta és Bethlen csak addig látszott tüneményes és küldetéses férfúnak, amíg az emberek még felfordulástól féltek s a bolsevizmus rémét idézhette eléjük folyton. De ma már ebből egyedül mégsem lehet oly jól politikailag reuzálni [boldogulni – Cs. P.] s aztán itt van a gabonaár krachja, a fizetésképtelenségek s a rossz keresetű tömegek nyomora, ami mind súlyosabban érződik most, hogy már a kutya sem fél a kommunista hóbortosoktól.”

Bár a Tanácsköztársaság több szociáldemokrata szereplője is megjelentette a maga – jellemzően önfelmentő – visszaemlékezését (Csizmadia Sándor: *Hol voltam a diktatúrában?!*, 1919; Göndör Ferenc: *Garázdálkodásom a diktatúrában*, 1920), tíz évet kellett várni, míg az 1918–1919-es forradalmak egy valóban jelentékeny alakjának az eseményekről szóló visszaemlékezése Magyarországon napvilágot láthatott. Weltner Jakab *Forradalom, bolsevizmus, emigráció* című memoárjának 1929-es megjelenése korszakhatárt jelez a Tanácsköztársaság Horthy kori emlékezetében, ekkor jelenhetett meg ugyanis először egy, a Tanácsköztársaságban vezető szerepet játszó, emigrációból hazatért politikusnak a proletárdiktatúra történetét mar-

kánsan baloldali, munkásmozgalmi szempontból elbeszélő, értelmező és értékelő könyve. Ahogy a *Népszava* méltatta a kiadványt: „nemcsak tartalmánál fogva nagy jelentőségű, de nevezetes azért is, mert aki írta [...], ezt a históriát csinálta is. [...] Annyi makacs rágalom után, ebben a munkában demonstrálódik, hogy a szocialista munkásság egész testével védte a forradalmat, hogy megakadályozza a nyers erőszak diktatúráját.”¹⁷ A szociáldemokrata napilap recenziójában Révész Béla Weltner memoárjának azon állítását erősítette föl, mely szerint a polgárság „aléltsága” és az antant közönye miatt a szociáldemokraták egyedül maradtak a „testvérharcra” fölkészült kommunisták elleni küzdelemben, ezért kényszerültek rá a pártegyesülésre, hogy aztán a Tanácsköztársaság idején mindig ellensúlyát jelentsék a diktatórikus bolsevikoknak.

Memoárja hazai úttörő jellegét Weltner Jakab is hangsúlyozta annak bevezetésében: „Magyarországon a forradalmakról eddig csak egyoldalú, a munkások ellen kiélezett, gyakran hazugságoktól és rágalmaktól hemzsegő írások jelentek meg.”¹⁸ Az MSZDP vezető politikusa – aki az emigráló Garami Ernővel ellentétben vezető pozíciót töltött be a proletárdiktatúrában – és 1918 novemberétől a *Népszava* szerkesztője azt a feladatot vállalta magára a dualizmus kori küzdelmet megörökítő *Milliók egy*

miatt című 1927-es visszaemlékezésének¹⁹ folytatásaként megjelenő könyvében, hogy tárgyilagos bírálatát adja az 1918–1919-es forradalmaknak. A tárgyilagosságra törekvésnek köszönhető – és a könyv dokumentumértékét erősíti –, hogy Weltner nagyon sok egykorú *Népszava*-cikket idézett, hogy ekképp rekonstruálja az eseményekkel egyidejű álláspontját, vagy éppen, hogy így támassza alá utólagos állításait.

Weltner elsősorban a tapasztalt, megfontolt szociáldemokrata szakszervezeti vezetők és a fiatal, tapasztalatlan, a munkásmozgalom addig elért sikereit veszélyeztető „tűlzók” összeütközései felől tekintett a Tanácsköztársaság történetére. Részben a jobboldal magyarországi vádjai ellen hadakozott a maga memoárjával, részben azon, mindenért a szociáldemokratákat felelőssé tevő kommunisták ellen, akik az 1919 utáni emigrációjukban „a rágalmak fertőjével borítják el a szociáldemokrata mozgalmat s a reakció végtelen örömeire meg akarják bontani a munkásmozgalom egységét”.²⁰ A memoárt egyfajta „hamis realista” szemlélet hatja át: a tragédiaként cselekményszerű elbeszélésben Weltner a magyar proletariátus érdekében újra és újra kompromisszumot köt a radikális kommunistákkal, bízva abban, hogy felelős pozícióban maradva kármentő tevékenységet végezhet. Végül csak akkor távozott a *Népszava* éléről, amikor már „a

¹⁷ Révész Béla: *Weltner Jakab könyve a forradalomról, bolsevizmusról, emigrációról*. *Népszava*, 1929. december 15., 7.

¹⁸ Weltner Jakab: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*. Budapest, a szerző saját kiadása, 1929, 3.

¹⁹ Weltner Jakab: *Milliók egy miatt. Politikai emlékek*. Budapest, a szerző kiadása, 1927.

²⁰ Weltner Jakab: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*, i. m. 254.

bolsevisták túlzásait nem lehetett megakadályozni”.

Persze a szélsőbaloldalról oppor- tunizmusa miatt bírált Weltner a legkevésbé sem tartotta magát „megalkuvónak”. Ez az önértékelés sajátos forradalomképéből következett, amely szerint a munkás- mozgalmi aprómunka, a proletárok lassú, de biztos pozíciófoglalása, az életszínvonalat javító intézkedések kiharcolása szintén „forradalmi munka”, mivel szintén az „új társadalmi rendet” készítik elő.²¹ A *Forradalom, bolsevizmus, emigráció* című visszaemlékezést tehát egy- fajta összegzésének tarthatjuk az 1919 után kétfrontos emlékezetpoli- tikai küzdelmet vívó magyarorszá- gi szociáldemokraták 1918–1919-es eseményekkel kapcsolatos állítása- inak: egyfelől bírálta az 1918 előtti, a kiváltságaihoz az utolsó pillana- tig ragaszkodó magyar politikai eli- tet, amely az időben meghozott jog- bővítéssel – az általános, egyenlő és titkos választójog bevezetésével – elejét vehette volna az elnyomott proletariátus radikalizálódásának, másfelől Weltner azokat a kom- munistákat vádolta a magyar ka- tasztrofáért, akik radikális és meg- alapozás nélküli cselekedeteikkel diszkreditálták a szociáldemokra- ták törekvéseit, és tönkretették a magyar munkásmozgalom több év- tizednyi fáradtságos munkával elért eredményeit – ezzel kanonizálva a Tanácsköztársaság szociáldemok- rata interpretációját.

A Horthy-rendszer magát az 1918–1919-es forradalmakkal szemben azonosította, mert mi- képp minden népnek kell egy „el-

lenség” az identitásához, ahogy azt Umberto Eco kifejtette, úgy a poli- tikai rendszereknek is szükségük van egy ellenpontra.²² Az ellenforra- dalmi rezsim hivatalos értelmezése szerint a baloldali politikai erők 1918–1919-es hatalomra kerülése lényegében csak anarchiát, káoszt és vörösterrort eredményezett, és a felemelkedés csak Horthy Miklós vezetésével kezdődött el, aki kul- tusza szerint kora Hunyadijaként védte meg nemcsak a magyarokat, de az egész „keresztény Európát” az arra rátörő „keleti veszedelemtől”.²³ A Tanácsköztársaság „vörös ta- tárjárásként” beállított, kizárólag sötét színekkel megfestett, hivata- lossá tett ellenforradalmi értelme- zése – amely a kor tankönyveiben is helyet kapott²⁴ – a Horthy-rendszer legitimációját szolgálta, ugyanis az ellenforradalmi elitek sosem késle- kedtek a „csak vissza ne jöjjenek” ultima ratiojához nyúlni: a ma- gyar nép „nem kér abból, hogy Kun Béláék valaha is visszatérjenek”.²⁵ Hiszen a „tatárjárásként” beállított proletárdiktatúrához képest bármi- lyen politikai berendezkedést elfo- gadhatónak lehetett feltüntetni.

Ahogy láthattuk, a Horthy-ko- ri magyar szociáldemokratáknak ebből a nem túl hálás pozícióból kellett vívni kétfrontos emlékezet-

²² Umberto Eco: Ellenséget alkotni. In: *Új: Ellenséget alkotni és más alkalmi írások*. Bu- dapest, Európa, 2011, 7–35.

²³ A Horthy-kultuszról L. Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz, 1919–1944*. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2016.

²⁴ L. Csunderlik Péter: *A Tanácsköztársaság ábrázolása a Horthy-kori középiskolai tan- könyvekben*. Múltunk, 2024/1., 88–147.

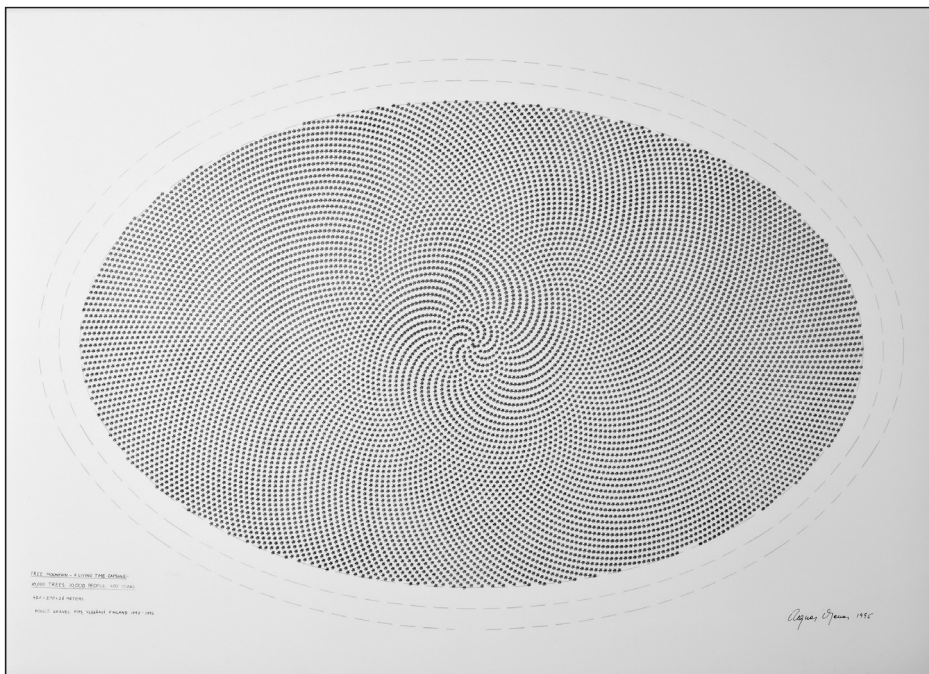
²⁵ Sasvári Nagy Olivér: *Kun Béláék rémural- mának története hiteles okmányok alapján*. Budapest, a Bolsevik Elleni Liga kiadása. 1920, 63.

²¹ Uo. 199., 8.

politikai küzdelmük: egyszerre elhatárolódva a ballaszttá vált közelmúlttól – a proletárdiktatúra nem épp „dicsőséges” történetétől –, ugyanakkor pedig fölvenni a kesztyűt a baloldal radikális és mérsékelt irányzatait összemosó, valamint a kommunistákat, a szociáldemokratákat és a liberálisokat egységesen „hazaárulással”, idegen érdekek képviselőjével vádoló ellenforradalmi propagandával. A szociáldemokraták 1919 utáni diszkurzív stratégiája talán nem tanulságok nélküli napjainkban sem, amikor az Orbán-rendszer 15. évében is még a démonizált „Gyurcsány–Bajnai-korszak” visszatéréseivel riogat a kormánypropaganda, és választások sorát nyerte már a Fidesz azzal a legfőbb üzenettel, hogy „nem érdemelnek több esélyt”, „ha Gyurcsányék visszatérnek,

megnyitják a határokat”, „előre megyünk, nem hátra” – előre a múltba.²⁶

²⁶ Írásom előadásként hangzott el a Varga Lajos történész 90. születésnapja alkalmából rendezett Kihívások és válaszok a magyarországi szociáldemokrata mozgalomban című 2024. november 4-i konferencián. A Tanácsköztársaság történetének és emlékezetének kutatójaként szeretnék köszönetet mondani Varga Lajosnak, hogy a 2019-es Kényszerpályáról tévútra – Szociáldemokraták a Tanácsköztársaságban című fontos művében egy eddig alapvetően hiányzó, markánsan baloldali, de antikommunista feldolgozást adott a Tanácsköztársaság történetének. Bár sok mindenben nem értek vele egyet, kezdve onnan, hogy a „kényszerpálya” szónál szerintem nincs emblematikusabb kifejezése a „hamis realizmusnak” (hiszen érdekes módon Németországban meg az volt a „kényszer” a szociáldemokrata történészek szerint, hogy keményen leszámoljanak a kommunistákkal, míg Magyarországon meg a pártegyesülés), de szeretném kifejezni, hogy a saját kommunikációm formálódásában mekkora szerepet játszott Varga Lajos kikerülhetetlen munkássága. – Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Agnes Denes: Fahegy – élő időkapszula felülről